

Mária Podhájecká, Vladimír Gerka

HISTORICKÝ KONTEXT PREDŠKOLSKÉHO VEKU V DIELACH KOMENSKÉHO A OSVALDA AKO ODKAZ PRE SÚČASNOSŤ

HISTORICAL CONTEXT OF PRE-SCHOOL AGE IN THE WORK OF COMENIUS AND OSVALD AS THE MESSAGE FOR PRESENT EDUCATION

Abstract

The paper is focused on the opinions of John Amos Comenius (1592–1670) and František Richard Oswald (1845–1926) concerning the education and training of pre-school children influenced by parents' bringing up. These ideas reflect the contemporary concept of pre-primary education.

Key words: Jan Amos Comenius, František Richard Oswald, child, preschool education, family, family bringing up, institutional education.

Abstrakt

Obsahovým zámerom príspevku sú názory Jana Amosa Komenského (1592–1670) a Františka Richarda Osvalda (1845–1926) na výchovu a vzdelávanie dieťaťa predškolského veku vplyvom rodinnej výchovy. Tieto myšlienky reflektujeme na novodobú koncepciu predprimárnej edukácie.

Kľúčové slová: Jan Amos Komenský, František Richard Oswald, dieťa, predškolská výchova, rodina, rodina výchova, inštitucionálna výchova.

Úvod

Obsahovým zámerom príspevku sú názory Jana Amosa Komenského (1592–1670) a Františka Richarda Osvalda (1845–1926) na výchovu a vzdelávanie dieťaťa predškolského veku vplyvom rodinnej výchovy. Širokej odbornej verejnosti na Slovensku a vo svete je známa Komenského osobnosť, jeho idey a ciele, jeho celoživotný boj za vzdelanie človeka, za uskutočnenie krásnych a vznešených ideálov národného oslobodenia i obnovy sveta bez násilia, ako ich vyslovil vo *Všeobecnej porade o náprave veci ľudských*. Dobovo oveľa neskôr pôsobiaci František Richard Oswald, propagátor myšlienok Komenského, je ako osobnosť so svojim pedagogickým zmýšľaním menej známy, hoci jeho pedagogické dielo malo veľký vplyv na slovenský národ. Na základe toho sa mu budeme venovať v širšom kontexte.

František Richard Osvald sa vyznačuje mnohostrannou, čínorodou, národne orientovanou aktivitou, je to osobnosť slovenského katolíckeho kňaza, spisovateľa, publicistu, redaktora a vydavateľa, prekladateľa, múzejníka a cirkevného hodnostára, ktorého citlivý vzťah k národnej a kultúrnej minulosti Slovákov sa stal jedným z hnacích motorov všetkých jeho aktivít. Do dnešných dní ešte nie je komplexne zhodnotená Osvaldova práca. Jej hodnoty, ako uvádza aj J. Beňovský (2001), si neprisvojili ani všetky kultúrne a vedecké disciplíny, v ktorých pôsobil. A do toho spektra patrí aj pedagogika, ktorej František Richard Osvald venoval značnú pozornosť už od svojich mladých literárnych prvopočiatkov a počas celého svojho tvorivého pôsobenia. Bol vnímavým pozorovateľom života okolo seba a bol presvedčený, že rodina a škola majú dôležitú úlohu pri výchove a vzdelávaní detí. Tvrdil: „v prvom rade tí, čo zabezpečujú výchovu, musia čítať dobré knihy a byť vzdelaní” (1881).

Ako kaplán, kňaz, učiteľ, škôldozorca, vychovávateľ nielen detí, ale aj dospelých, sa so svojimi výchovno-vzdelávacími článkami vo veľkej miere pricinil o kultúrne, výchovné a vzdelanostné pozdvihnutie svojho národa.

Historický kontext predškolského veku v dielach J.A. Komenského a F.R. Osvalda ako odkaz pre súčasnosť

J.A. Komenský v *Informatóriu školy materskej* zaznamenáva: „Najlepšia opatera ľudského pokolenia je v kolíske, ako dosvedčuje Boh u Izaiáša (Iz 28, 8, 9) Lebo predísť skaze je ľahšie ako pokazené naprávať, ba čo viac, to, čo je úplne pokazené, nemožno naprávať. Z toho vyplýva: *Všetko závisí od začiatku. Ako sa položia základy, tak ide potom všetko*”¹. F.R. Osvald (1845–1926) myslí v tej istej línii: „Všetok budúci mravný život dieťaťa je rozložený okolo jeho kolisky. Aký duch panuje okolo kolisky v rodine, takí z nej vychádzajú občania”². Komenský vo *Vševýchove* uvádza: „Keďže s výchovou mládeže sa má začať už od detstva, musíme to obšírnejšie vysvetliť kvôli niektorým ľahostajným a hlúpym rodičom, ktorí sa domnievajú, že deťom treba v prvých rokoch života všetko dovoliť, pričom si myslia, že budú vo všetkom schopnejšie, keď dospejú”³. Komenský zdôrazňuje zásadu *všetko v pravom čase a načas*, lebo čo sa zmešká, je stratené. „Na príkladoch všetkých vecí sa ukazuje, že len to je pevné a stále, čo sa vstúpi v prvom veku”⁴. Podobne o predškolskom období usudzuje aj Osvald: „Dobrá výchova dieťaťa je tá najťažšia a najhlbšia veda a práve pre jej ťažkosti a pre roky, ktoré sa tak chytro mínajú, rodič nesmie

¹ J.A. Komenský, *Informatórium školy materskej*, Bratislava 1991, s. 15.

² F.R. Osvald, *Od kolisky*, Ružomberok 1889, s. 44.

³ J.A. Komenský, *Vševýchova*, Bratislava 1992, s. 154.

⁴ J.A. Komenský, *Vševýchova*, Bratislava 1992, s. 155.

tratiť. Hovorí sa, že čas sú peniaze. Vo výchove je čas zvláštny peniaz, nedá sa ničím nahradiť na svete, ani dukátmi – ba ani len novým časom”⁵.

Komenský vo svojich textoch poukazuje na význam detstva. Detom treba venovať najväčšiu starostlivosť, lebo sú najcennejším Božím darom a najdrahším klenotom, ktorý sa nedá s ničím porovnať⁶. Túto nosnú myšlienku zdôvodnil v širokých náboženských a sociálnych súvislostiach v prvej kapitoly *Informatória školy materskej*. Význam, poslanie a pochopenie detstva propagoval zhodne s názorom J.A. Komenského aj F.R. Osvald. Deklaroval to aj v článku pod názvom *Čo sú deti*⁷.

Nosnou myšlienkou Osvaldových prác je potreba vychovávať dieťa od narodenia, vrátane prenatálneho obdobia. Tvrdil, že i v období detského veku treba na dieťa cieľavedome pôsobiť.

Názornou ukážkou pozýva rodičov pozrieť sa na výchovu detí do iného domu, aby poukázal na ďalší príklad, ktorý má slúžiť ako zdroj názorného poučenia pre ostatných.

Osvaldom odporúčaná dôležitá rada pre rodičov je zapájať deti do všetkých domácich a spoločenských činností. Netreba deti podceňovať, že to či ono nedokážu urobiť, ani ich ľutovať, že sú ešte malé. Naopak, treba ich neustále povzbudzovať, motivovať, posilňovať u nich sebadôveru a venovať sa im⁸. Rodičia často robia chybu, že chcú výchovu a vzdelávanie detí urýchliť. Chcú mať z nich výnimočné deti. Prílišné nároky na ne môžu mať za následok odpor k vzdelávaniu i psychické problémy. Prehnané ambície rodičov majú aj negatívny odraz vo výchove detí. Nedostatok detských radostí a hier má dopad na ich celý budúci život. Osvald o tom napísal: „Rodičia stávajú sa akosi nedočkavými, keď i tomu telu svojich detí musia popriať toho času potrebného k jeho vývinu, chceli by mať už z maľučkých dietok hotových »múdrych« ľudí. Chudiatka málo poznajú pravé radosti ani ich nikdy veselo nezažívajú. Od ich detinskej náchylnosti k veciam ich veku primeraným, odráža ich rodičovo nešťastné 'fuj' alebo 'hanba', alebo 'nechaj to, veď ty si už múdrejší'”⁹.

Je obdivuhodné ako poeticky precízne a pedagogicky významovo charakterizoval dieťa: „Čo je dieťa? Nevýslovne príjemné, šťastlivé stvorenie, ktoré si v nevinnej nevedomosti stavia z kvetov a farieb nebo plné krásy a čiar, ktoré otca i matku, bratov i sestry nevýslovným blahom k sebe priťahuje a na pestrej lúke i bystrého potôčka v lúčoch slnečných svoje hry sprevádza. Tomuto dieťaťu tieto jeho detské radosti pokaziť bolo by zrovna zločinom”¹⁰.

⁵ F.R. Osvald, *Od kolisky*, Ružomberok 1889, s. 15.

⁶ J.A. Komenský, *Informatórium školy materskej*, Bratislava 1991.

⁷ F.R. Osvald, *Čo sú deti?* In: *Jednota – katolícky kalendár*, Cleveland 1897, s. 35–36.

⁸ F.R. Osvald, *Len jedno je potrebné*, Turčiansky Svätý Martin 1881; 2. vydanie, Trnava 1907.

⁹ F.R. Osvald, *Od kolisky*, Ružomberok 1889, s. 106.

¹⁰ F.R. Osvald, *Čo sú deti?* In: *Jednota – katolícky kalendár*, Cleveland, roč. 2, 1897, s. 36.

Dieťaťu nestačí samotná fyzická prítomnosť matky alebo otca. Ich aktívna starostlivosť prejavujúca sa v láskavých slovách, pohladení, spoluúčasti pri hrách a iných činnostiach s dieťaťom stimuluje jeho učenie sa. Rodičovská spoluúčasť je základom ďalšieho komplexného rozvoja sociálno-emocionálnej, telesnej a poznávacej oblasti dieťaťa. Navyše dieťaťu prináša radosť. „Dieťa je najväčšie šťastie, ktorého sa môže človeku dostať“¹¹. Ústredný a naliehavý problém pedagogických a sociálnych snažení Osvalda spočíval vo výchove, vzdelávaní a hlavne poznaní dieťaťa a vedení ho správnou cestou v každodennom kresťanskom živote.

Pre Osvalda je rodina východiskovou a centrálnou inštitúciou pri výchove a vzdelávaní detí. V dielach hovorí o *domácej výchove detí*, ktorá vychádza z kresťanských princípov. Rodičia sú prví najvýznamnejší vychovávatelia a učitelia pre dieťa. V tomto ohľade sa nelíšil od J.A. Komenského a ďalších pedagógov.

Osvald pôsobil v dobe silnejúceho maďarizačného tlaku, ktorý sa prejavoval aj prostredníctvom škôl. Z tohto hľadiska mal snahu presúvať výchovu viac do rodín. „Dobré kresťanské domáce vychovávanie chráni ľudí od nákazy, ono poistí uje blažené časy“¹². Podľa neho v slovensky hovoriacich rodinách, by sa mal udržať materinský jazyk a rozvíjať slovenská vzdelanosť. Jeho aktuálnym cieľom bolo najprv podchytiť rodičov, vzdelávať a vychovávať ich a prostredníctvom nich aj ďalšie generácie. Pre tento účel napísal a zostavil knihy *Len jedno je potrebné* a *Od kolísky*. Dával v nich do pozornosti rodinné prostredie, v ktorom sa dieťa učí rozprávať, hrať, porozumieť prírodným, kultúrnym a spoločenským zákonitostiam. Správať sa k druhým ľuďom, byť čestným a úprimným, rozumieť disciplíne a osvojovať si základy náboženskej vierouky. Názor na prvopočiatočnú rodinnú výchovu vyjadril v myšlienkach: „Žiaden čas zameškaný pri výchove sa už nevráti ani nedá dohnať. Vo výchove je čas zlatý peniaz; nedá sa ničím nahradiť na svete, ani dukátmi – ba ani len novým časom. Odkladať s výchovou na ďalšie časy, keď dieťa bude staršie, je najťažší hriech proti dieťaťu“¹³.

F.R. Osvald vychádzal z potrieb praxe. Rodina, ktorá je pre kresťanskú spoločnosť základným stavebným pilierom, nositeľom morálky a tradičných hodnôt, sa mala stať i prvkom vzdelania a sebazáchovy slovenského národa. Z hľadiska svojho zamerania patria jeho diela *Len jedno je potrebné* a *Od kolísky* k ojedinelým výchovným a vzdelávacím prácam so širokým sociálnym záberom. V istom zmysle ide o metodické príručky pre rodičov – ako majú

¹¹ F.R. Osvald, *Len jedno je potrebné*, Turčiansky Svätý Martin 1881.

¹² F.R. Osvald, *Len jedno je potrebné*, Turčiansky Svätý Martin 1881; 2. vydanie, Trnava 1907, s. 4.

¹³ F.R. Osvald, *Od kolísky*, Ružomberok 1889, s. 15–16.

vychovávať a učiť svoje deti. Keď sa Osvald rozhodol spracovávať výchovné a vzdelávacie problémy, skúmal ich nielen už spracované v dostupnej literatúre, ale aj dôsledným pozorovaním vo svojom okolí. Ich výsledky navodil do konkrétnych príkladov a podoprel vlastnými životnými skúsenosťami. Odporúčal rodičom, na čo sa majú zamerať v jednotlivých vekových obdobiach detí. Kresťanskej výchove a vzdelávaniu v rodine sa venoval Osvald aj na stránkach časopiseckej a periodickej tlače. Napríklad v „Katolíckych novinách” a časopise „Dom a škola”, dopĺňal rad ďalších národných autorov píšucich na túto tému, ku ktorým patrili F.V. Sasínek, K. Salva, F. Škutíl, J. Buday, R. Rehák a ďalší.

Rodinné prostredie naplnené láskavým vzťahom rodičov k dieťaťu pokladal za jediný prirodzený a nevyhnutný základ výchovy. Rodinu vnímal ako systém citovej, emocionálnej, poznávacej, kultúrnej, spoločenskej podpory. Matke prisudzoval pri výchove prvoradá postavenie. Podľa neho vyplýva to z jej samotného biologického materského poslania. Prvé obdobie po narodení, aj prvé roky trávi dieťa v spoločnosti matky. U nej získava prvé poznatky o okolí, matka ho učí prvé kroky, učí ho jesť, piť, obliekať sa, umývať sa, všetko, čo súvisí s hygienou a sebaobsluhou. Matka ho učí aj prvé slová, veršičky, modlitbičky i pesničky. U matky, starajúcej sa o domácnosť, získava i prvé vedomosti z mravnej a náboženskej výchovy, čo sa smie a môže, prvé informácie z rozumovej výchovy. Ona dáva dieťaťu prvé poznatky, ktoré sa neskôr v jeho vedomí rozvíjajú¹⁴. Vo svojich dielach cituje zakladateľa katolíckych spolkov tovarišských Adolfa Kolpinga. Súhlasí s ním, že dobrá matka je hlavnou duchovnou oporou a spomienkou, ktorá ovplyvňuje konanie človeka po celý život. Matka, ktorej obraz načrtol v pedagogických dielach *Len jedno je potrebné* a *Od kolisky*, má rozvíjať telesné sily a dbať na zdravú telesnú výchovu, duchovné a duševné vlohy dieťaťa, vychovávať v ňom lásku k ľuďom, vstúpovať mu pracovné návyky a základné vedomosti. Dieťa sa už od prvých mesiacov vychováva a učí. Treba sa mu prihovárať, hoci sa môže zdať, že nerozumie. Rado počúva pesničky, hrá sa s dospelými a vytvára si priamy kontakt s predmetmi rôzneho druhu¹⁵.

Významnejšiu rolu otcovi ukladá až od tretieho roku života a hlavne v neskoršom vekovom období dieťaťa. V roku 1901 uverejnil článok, ktorý bol venovaný úlohe otca pri výchove dieťaťa. Vysvetľuje v ňom, ako on vidí jeho rolu, kde je jeho miesto a zodpovednosť. Táto nerozsiahla úvaha zaplnila medzeru o postavení a úlohe otca vo výchove v rodine. V článku píše: „Predovšetkým, výchova detí je a musí byť prvou aj najvyššou starosťou otcov.

¹⁴ F.R. Osvald, *Len jedno je potrebné*, Turčiansky Svätý Martin 1881.

¹⁵ F.R. Osvald, *Len jedno je potrebné*, Turčiansky Svätý Martin 1881; 2. vydanie, Trnava 1907; F.R. Osvald, *Od kolisky*, Ružomberok 1889.

Výchova vlastných detí nemôže byť iba vecou matky, aj keď je pravda, že tá v prvých rokoch najviac ovplyvňuje výchovu dieťaťa. Ale ak otec matku nepodporuje, ak dáva deťom zlý príklad, robí opak toho, čo matka učí, ak zanedbáva náboženské povinnosti, ak koná zle, tak z detí dobrí ľudia nevyrastú. Otec má dbať na ochranu nevinnosti dieťaťa. Ochraňovať ho pred hriechmi a pokušeniami, pred nemravnosťami, s ktorými by sa mohlo stretnúť. Je otcovou úlohou, aby dozeral na školské povinnosti detí.

Najdôležitejšou otcovou úlohou je *byť príkladom* pre deti. Ak otec bude dávať deťom ponaučenia, napomínať ich a pritom bude konať inak, zbytočná bude jeho výchova¹⁶. Osvald uvádza, že dieťa sa viac učí očami ako ušami. To, čo vidí u otca, to napodobňuje. V článku sa snažil poukázať *na úlohy a povinnosti otca* v rodine.

Z vyššie uvedeného ich možno zhrnúť do nasledujúcich bodov:

- výchova detí má byť prvou a najvyššou starosťou,
- má chrániť vieru a nevinnosť detí,
- má spolupracovať so školou,
- má sa s deťmi učiť a cez učenie vychovávať,
- má dozeráť na domáci poriadok,
- má byť dobrým príkladom.

Na rozdiel od povinností matky, ktorej Osvald ukladá množstvo konkrétnych úloh a činností, ostávajú povinnosti otca viac vo všeobecnej rovine. Nepotláča sa však tým jeho rola a dôležitosť, iba viac sa zdôrazňuje celková zodpovednosť otca za celú rodinu.

V počiatočnej výchove dieťaťa nikto nemôže nahradiť otca a matku. S rodičmi a v rodine trávajú deti najviac času, pozorujú a vnímajú chod domácnosti, uvedomujú si, že rodičia sú kľúčovými postavami rodiny. Okrem lásky k nim cítia prirodzený rešpekt.

Rodičia majú pre prvú výchovu neformálny nástroj, a tou je *rodičovská autorita*. Treba si zapamätať: „Život rodičov býva malým deťom najvyšší zákon, ktorý uznávajú a nasledujú“¹⁷. Osvald prízvukuje: *otec a matka musia deti v prvom rade vychovávať jednotne a v kresťanskom duchu*. Ak to neurobia rodičia, škola ani cirkev už to nedokáže.

Výchovu a vzdelávanie detí chápal ako dlhodobú úlohu. Videl a stretával sa s ťažkosťami, ktoré trápia mladých rodičov pri prvých výchovných, vzdelávacích krokoch a snažil sa im pomôcť. V rodinách, osobitne na vidieku, nebola v tom čase jeho pôsobenia k dispozícii žiadna odborná a prakticky ani iná literatúra poskytujúca pedagogické rady pre rodičov. Prvá výchova a vzdelávanie sa

¹⁶ F.R. Osvald (pseudonym Veritas), *Rodičom*. In: „Katolícke noviny“, Roč. 52, 5. 9. 1901, č. 17, s. 156.

¹⁷ F.R. Osvald, *Od kolísky*, Ružomberok 1889, s. 43.

vykonávali iba na základe prenosu skúseností z rodičov na deti, krajových zvyklostí, osobným vplyvom a kvalitou miestnych autorít (učiteľ, kňaz).

Osvaldova zásluha spočíva v snahe šíriť pedagogickú osvetu po Slovensku populárnou a prístupnou formou, či knihami alebo periodikami. Jeho rady sa týkali mnohých pedagogických a sociálnych oblastí. Rozpracoval viacero tém z rodinného kruhu. Do problematiky vnášal rozsiahle skúsenosti vnímavého pozorovateľa. „Všetkému sa treba učiť. Len jednému umeniu chce každý na svete rozumieť sám od seba. A nepokladá ani za potrebné dať sa o ňom poučiť, čítať, ba ani len premýšľať. *Tým umením je výchova detí – umením, ako treba deti vychovávať*. Najdôležitejšie je učiť rodičov, akými cestami, prostriedkami a podľa akých pravidiel majú vychovávať svoje deti!”¹⁸ Každý, kto sa chce udržať vo svojom postavení, ďalej rásť a udržiavať krok s dobou, sa permanentne učí. Ale tej najdôležitejšej veci, ako vychovávať a vzdelávať vlastné deti, tomu sa nevenuje.

Je dôležité, aby rodičia pochopili zmysel a potrebu vlastného sebazvdelávania v tomto smere. *Kde sa dnes budúci rodičia učia tomu veľkému životnému umeniu?* Súčasný vzdelávací systém na Slovensku vo svojom programe nemá komplexný systém vzdelávania a výchovy k rodičovstvu, výchovy a vzdelávania detí v rodine. Čiastočne sú niektoré prvky tohto vzdelávania (hlavne vo vzťahu k predškolskému a školskému veku dieťaťa) zahrnuté do koncepcie učiteľských smerov a študijných programov pedagogických škôl, fakúlt, univerzít.

Osvaldove názory, úvahy a rady sú mimoriadne aktuálne i pre súčasnosť. Zaoberal sa aj mnohými výchovno-diagnostickými a sociálnymi myšlienkami. Rodičom radil, že okrem znalosti biologických potrieb dieťaťa, stravy, ich oblečenia, je potrebné zacieliť sa aj na výchovu i učenie detí. Treba si všímať ako sa dieťa od narodenia rozvíja, aké má potreby a možnosti. Čo je schopné už chápať, na čo ešte nestačí, alebo či je už dávno pripravená jeho rozumová, mravná, či telesná, emocionálna schránka z hľadiska jeho veku a individuálnych osobitostí. „Nikdy neľutujeme čas na trávenie chvíľ s dieťaťom a na jeho pozorovanie. Pozorovanie jeho vývinu a pokrokov. Ak má byť výchova dobrou, musí byť podložená vedomosťami. A vedomosti sa dajú dosiahnuť učením a precvičovaním”¹⁹.

Deti pri rôznych aktivitách a činnostiach si vyžadujú *pozornosť*, ale aj *spolupatričnosť* dospelého. *Rodičia nemajú byť ľahostajní k hrám* a iným záujmom detí. Trpezlivo ich majú počúvať, vysvetľovať a odpovedať na ich otázky. Veľkej chyby sa dopúšťajú rodičia, ktorí považujú problémy a ťažkosti

¹⁸ F.R. Osvald, *Len jedno je potrebné*, Turčiansky Svätý Martin 1881.

¹⁹ F.R. Osvald, *Len jedno je potrebné*, Turčiansky Svätý Martin 1881; 2. vydanie, Trnava 1907; F.R. Osvald, *Od kolísky*, Ružomberok 1889.

detí za malicherné a nedôležité. Z výchovného hľadiska je nutné sa zaoberať každým problémom dieťaťa²⁰.

Možno konštatovať, že najrozsiahlejšia časť Osvaldovej práce, týkajúca sa výchovy a vzdelávania vo vzťahu k rodičom, jeho záverov a odporúčaní, sa venuje predškolskému obdobiu. Nie je to nič zvláštne. V tomto období, a najmä v prvých mesiacoch a rokoch detského života sú *rodičia a starší súrodenci prakticky jeho jedinými vzormi*. Deti sa naučia len to, čo vidia na rodičoch. Prvou *školou* dieťaťa je jeho okolie a učiteľmi jemu najbližší – rodičia. „Čo sa dieťa v tejto škole naučí, to ostane... Ono vidí, počuje, pozoruje všetko, čo sa okolo neho deje, a to i napodobňuje. Hovorí slová, ako ich počulo, trebárs im nerozumie, napodobňuje reč, tvár, posunky, pohyby, celé držanie rodičov alebo bratov, sestier, pestúnok“²¹. Rodičia nemajú zabudnúť, že deti ich neustále pozorujú. Ich pohľad je vnímavý a aj keď si to rodičia často neuvedomujú, ich konanie a vystupovanie si deti pamätajú. V ranom období sú rodičia pre deti *vzorom*. Osvald sa obracia na rodičov slovami: „Zapamätaj si, že si knihou, z ktorej deti čítajú, že si zrkadlom, z ktorého sa učia, aké majú byť“²². Všetok budúci život detí je ovplyvnený správaním a konaním rodičov. I v dospelosti sa ľudia často zamyslia nad tým, ako to či ono robili ich rodičia. Veľa slovenských prísloví hovorí o tom, ako sa deti podobajú v skutkoch na svojich rodičov. Osvald k nim pridáva: „Dieťa môžeme nazvať tónou rodičov. Aké telo, taká jeho tóna, aký život rodičov, také chovanie ich dieťaťa. Všetok budúci mravný život dieťaťa rozložený okolo jeho kolísky. Ktorýsi spisovateľ riekol, že štáty bývajú spravované z detských izieb, aký duch panuje okolo kolísky v rodine, takí z nej vychádzajú občania“²³. „Rodičia! ako chodí starý rak, aj mladí sa učí tak“²⁴.

Rodičom nestačí vedieť, že sú vzorom pre deti. Musia si uvedomiť, že sú pre deti aj *príkladom*. Vzor môže byť pozitívny i negatívny, preto každý, kto chce dieťa dobre vychovať, musí sám byť dobre vychovaný.

S rozvojom poznania, rozširovaním obzoru vedomostí začínajú deti *porovnávať*. Porovnávajú tiež konanie, správanie rodičov. Ich skutky a činy s ich výchovnými slovami. Porovnávajú svojich rodičov i s inými osobami. Pre výchovu je nesmierne dôležité, aby sa rodičia nedopúšťali takých vecí a skutkov, pre ktoré by ich deti nenávideli, nectili alebo dokonca nimi opovrhovali.

Deti majú veľmi vyvinutý *zmysel pre spravodlivosť*. Treba ho udržiavať a rozvíjať. Deťom škodí, ak sa im deje krivda. Každé surové zaobchádzanie od

²⁰ F.R. Osvald, *Len jedno je potrebné*, 2. vydanie, Trnava 1907.

²¹ F.R. Osvald, *Od kolísky*, Ružomberok 1889, s. 63.

²² F.R. Osvald, *Od kolísky*, Ružomberok 1889, s. 63.

²³ F.R. Osvald, *Od kolísky*, Ružomberok 1889, s. 44.

²⁴ F.R. Osvald, *Len jedno je potrebné*, Turčiansky Svätý Martin 1881, s. 116.

rodičov ich uráža, ľaká, odstrašuje, zarmucuje, utláča. Rodičom má veľmi záležať, aby si získali dôveru a oddanosť dieťaťa. Musia sa mu čo najviac venovať a s láskou mu pomáhať. Dieťa potrebuje, aby ho rodičia viedli, boli mu nápomocní. Keď je potrebné, potešili ho. Keď je mu úzko, keď mu niekto ubližuje, vysmieva sa, uráža, pomohli mu. Tým, že dieťa sa ešte nedokáže brániť, nadobudne poznanie, že pravdu máva silnejší. Na deti zle vplýva i časté a neprimerané verejné hanenie. Môžu sa stať zatrpknutými. Netreba ich potupovať a zbytočne karhať pred inými. Pre ďalšiu výchovu je alarmujúce, ak si deti prestanú vážiť rodičov a ich rady.

Rodičia k svojim deťom majú pristupovať s láskou a pochopením. *Chyby na deťoch sa dopúšťajú rodičia, ak vyzdvihujú jedno dieťa pred druhým.* Deti majú byť rodičom v láske rovnaké. Pomáhajú u detí vytvárať city k rodine. *Vyzdvihovanie jedného dieťaťa prináša krivdu druhému.* Vyzdvihované dieťa dostáva základ poznania, že *slabosť* rodičov k nemu je možné *zneužívať*²⁵.

V prvých rokoch života dieťaťa je pre rodičov výchova k *poslušnosti* jedna z ťažších úloh. K tejto výchove treba aj trochu prísnosti, ktorej sa ale netreba báť. Častou chybou býva, ak sa vyžaduje splnenie úloh, ktoré sú nad duševné i fyzické sily dieťaťa. Tak ako pri iných úlohách, aj pri výchove k poslušnosti je najvhodnejšie dodržiavať postupnosť a vekuprímeranosť²⁶.

Deti počúvajú najochotnejšie, keď si rodičia získajú ich *lásku*. Láska zmôže všetko a uľahčuje dieťaťu vyplnenie rodičovských príkazov. Dieťa, ktoré miluje, je poslušné. Poslušnosť nemožno od detí vymáhať. Poslušnosť pod hrozbou trestu je diametrálne odlišná od poslušnosti z lásky. Hoci sa môže zdať, že dieťa, ktoré poslúcha zo strachu, je dobré vychované, opak je často pravdou. Poslušnosť z lásky znamená konať s ochotou, s radosťou. Poslušnosť sa postupne stáva *zvykom*, *cnosťou*. Iba takáto poslušnosť je zárukou slušného správania, mravného vystupovania. Dieťa má cítiť, že chce, a nie, že musí! Ako Osvald písal, aj v jeho časoch sa rodičia sťažovali na neposlušnosť detí. Čím viac sa rodičia sťažujú, tým výraznejšie sa odkrývajú ich nedostatky vo výchove. *Poslušnosť ide ruka v ruku s láskou a to, aké sú deti, je zrkadlom výchovy rodičov. Osvald poukazuje na niektoré praktické prostriedky, ktorými si rodičia môžu získať lásku svojich detí.* Láska medzi rodičmi a deťmi sa má odzrkadľovať v prirodzenom pomere. Treba ju len vyvinúť a pestovať. Dieťa to cíti prirodzene, že mu treba prílnúť k rodičom, je vďačné, keď sa mu od nich dostáva ochrany a pomoci. Odpláca to láskou. Dieťa potrebuje cítiť rodičovskú oporu. Potrebuje aj pohladenie i pritúlenie. Láske treba deti učiť!²⁷ Láska detí sa prejavuje v ich *úslužnosti* a *poslušnosti*. Dieťa chce pomáhať matke a otcovi

²⁵ F.R. Osvald, *Od kolísky*, Ružomberok 1889.

²⁶ F.R. Osvald, *Len jedno je potrebné*, 2. vydanie, Trnava 1907.

²⁷ F.R. Osvald, *Len jedno je potrebné*, 2. vydanie, Trnava 1907; F.R. Osvald, *Od kolísky*, Ružomberok 1889.

uľahčiť prácu. Takúto pomoc treba prijímať aj keď sa rodičom môže zdať, že pomoc je nad silu dieťaťa. „Vďačne prijímajte, rodičia, túto pomoc, doprajte dieťaťu príležitosti takto dokazovať sa vďačným, i keby táto ich pomoc po pravde nebola žiadnou pomocou, i keby vám vo vašich prácach trochu zavádzala”²⁸. Venoval sa aj charakterizovaniu vlastností rodičov, ktoré sú dôležité pri výchove a vzdelávaní v rodine. Smerom k rodičom vyslovil mnohé adresné a zmysluplné myšlienky. Predstavujú určité životné pravidlá pre rodičov vo vzťahu k výchove dieťaťa.

Aj keď rodinnú výchovu považoval za prvú a prvoradú, od rodičov vyžadoval spolupracovať so školou pri výchove a vzdelávaní. Viedol rodičov k tomu, aby si vážili namáhavú prácu učiteľa, spolupracovali s ním a pomáhali mu. Bez spolupráce rodičov a učiteľa nebude záruka, že dieťa dostane kvalitné vzdelanie a všestrannú prípravu pre život.

Celý život Osvald venoval otázkam pozdvihnutia statusu rodiny, na ktorej mu silne záležalo. Už v Ostrihome preštudoval dielo L. Clerica *Výchova* (1867). Jeho snahou bolo, aby deti vychovávala dobrá kresťanská matka. Avšak si kladol otázku, kde vezmeme tie dobré matky, keď nemáme dobré školy na ich výchovu a vzdelanie. Preto sa snažil článkami a knihami vyplňovať vzniknutú medzeru a takto prispieť k náprave vecí²⁹. Hlboko si uvedomoval, že rodičia potrebujú knihy založené na praxi, ale aj na príslušnej odbornej úrovni. Od rodičov sa mali deti naučiť všetkému, no hlavne dobrému a pozitívnemu. Bol presvedčený o tom, že ani jeden zodpovedný rodič si neželá hrať ruletu s výchovou svojich detí.

Mnohé zachované Osvaldove autorské práce, knihy, články, korešpondencia, ponúkajú čitateľom pri pozornom čítaní, respektíve hlbšej teoretickej, didakticko-metodickej, sociálnej analýze, ďalšie podnetné myšlienkové úvahy hodné zapamätania. Okrem zvyčajnej obsahovej náplne každej práce s priamočiarou ideou sú v nich skryté ďalšie myšlienky. V mnohých prípadoch sú vyjadrené v krátkych, ale celistvo, jasne, jednoducho zreteľne pomenovaných postrechoch, náhľadoch, osobnej mienky na tú či onú situáciu. Autor obdivuhodne dokázal presne vystihnúť ich podstatu a jadro. Zvyčajne ide o vyjadrenia majúce v sebe deklaratívny náboj, vyjadrenia, ktoré považoval za samozrejmé. Pri zbežnom čítaní tieto krátke výrazové prostriedky akoby podporovali a argumentačne oživovali hlavné smerovanie príslušnej stati jeho diel. V mnohých prípadoch je ich možné vzhľadom na ich popisnú exaktnosť, samostatne citovať.

²⁸ F.R. Osvald, *Učte deti poslúchať z lásky*. In: *Jednota – Katolícky kalendár*, Cleveland, roč. 6, 1901, s. 93.

²⁹ F.R. Osvald, *Len jedno je potrebné*, Turčiansky Svätý Martin 1881; 2. vydanie, Trnava 1907; F.R. Osvald, *Slovo o kresťanskom domácom vychovávaní*. In: *Dom a škola*. Roč. 3, 1887, č. 1, s. 5–7; č. 2, s. 33–36; č. 3, s. 82–83.

Z dostupných archíválií sme niektoré Osvaldove myšlienky s edukačným a sociálnym vplyvom vybrali, kategorizovali, usporiadali podľa ideovej príbuznosti a nazvali *zrnká múdrosti*:

- Prvou školou dieťaťa je jeho okolie a jemu najbližší – rodičia. Čo sa dieťa v tejto škole naučí, to ostane. (OK, s. 63)
- Pravidlá života pre rodičov:
 - si knihou z ktorej Tvoje deti čítajú,
 - si zrkadlom z ktorého sa učia aké majú byť, a preto:
 - buď taký, aké chceš mať deti,
 - čiň, čo majú činiť deti,
 - nečiň, čo nesmú činiť deti,
 - ži, ako sa sluší žiť pred deťmi, nielen keď Ťa vidia, lež i keď Ťa nevidia,
 - keď sa Ti dieťa nepozdáva, spytuj seba, skúmaj svoje zmýšľanie, reči a skutky,
 - keď badáš chyby, hriechy, poblúdenia na dieťati, najprv naprav seba a potom hľad' napraviť dieťa,
 - pamätaj, že Tvoje okolie je svetlo, ale také, aké sa odráža od Tvojho žitia. (OK, s. 63–64)
- Aký duch panuje okolo kolisky v rodine, takí z nej vychádzajú občania. (OK, s. 44)
- Vo výchove je čas zlatý peniaz; nedá sa ničím nahradiť na svete, ani dukátmi – ba ani len novým časom. (OK, s. 16)
- Odkladať s výchovou na ďalšie časy, keď dieťa bude staršie, je najťažší hriech proti dieťaťu. (OK, s. 16)
- Dobrá výchova dieťaťa je tá najťažšia a najhlbšia veda. (OK, s. 15)
- Výchova dietok je dielo veľké, práca ťažká. (OK, s. 19)
- Dieťa sa učí napodobňovaním. (OK, s. 43)
- Dieťa už od malučka musí byť vychovávané k dobrému; a celá jeho prvá výchova záleží na privykaní a napodobňovaní. (OK, s. 46)
- Život rodičov býva malým deťom najvyšší zákon, ktorý uznávajú a nasledujú. (OK, s. 43)
- Keby ste s výchovou, či s dobrým učením a príkladom, chceli čakať do tých čias, kým ono bude vedieť posúdiť, či to, čo vidí, čo počuje, čo sa mu káže, k čomu ho nútia, je dobré alebo zlé, či to má robiť a či nie: do tých čias bolo by Vaše dieťa už celkom skazené. (OK, s. 46)
- Deti sa naučia to, čo im rodičia príkladom ukazujú. (OK, s. 50)
- Jeden malý príklad vo výchove má väčšiu hodnotu než sto veľkých kázní. (LJP, s. 112)
- Človek zostáva obyčajne za celý život taký, aký bol v prvých šiestich rokoch. (LJP, s. 68)
- Mravný život rodičov je základ zdravia dieťaťa. (LJP, s. 9)
- Láska sa má odzrkadľovať v prirodzenom pomere medzi rodičmi a deťmi. Treba ju len vyvinúť a pestovať. (JKk, 1906, s. 93)

- Každé surové zaobchádzanie od rodičov ho (dieťa – poznámka autorov) uráža, ľaká, odstrašuje, zarmucuje, utláča. (JKk, 1906, s. 93)
- Prílišné trestanie otupuje, žiadne posmeľuje. (LJP, s. 145)
- Malé dieťa mnohému rozumie, na čo vy ani nepomyslíte. (LJP, s. 73)
- Každý rozumný rodič akonáhle zbadá, že dieťa robí, čo nie je dobré, má ho pokarhať. (LJP, s. 75)
- Hľad'te, aby Vás deti počúvali vd'ačne a s radosťou. (LJP, s. 110)
- Neučte svoje detky márnотratnosti, keď im peniaze do ruky dávate k slobodnému nakladaniu. (LJP, s. 66)
- Ak budeš svojmu dieťaťu stále slúžiť stane sa ti ťarbavým. (LJP, s. 78)
- Pomôžte deťom pri zhotovovaní hračiek a ukážte im, ako sa majú s nimi zabávať i sami zahrajte sa s nimi. (JKk, 1901, s. 93)
- Ako sa Vaše dieťa v škole chová a učí pýtajte sa často učiteľa. (LJP, s. 86)
- Učte svoje deti zavčasú Boha ctíť a milovať a deti budú i k Vám mať väčšiu úctu a lásku. (LJP, s. 93)
- Mravnosť bez náboženstva je strom zbavený koreňa, ktorý mu sily a život podával. (KfŠ, roč. 1, 1871, s. 83)
- Škola je základ blahobytu krajín, uhoľný kameň šťastnej budúcnosti ľudí. (KfŠ, 1872, s. 123)
- V rukách učiteľov leží naša budúcnosť. (KfŠ, 1872, s. 72)
- Učiteľ musí dobre poznať svojich žiakov. (KŠ, 1875, s. 116)
- Učiteľ potrebuje dôveru rodiča. (KfŠ, 1872, s. 5)
- Domov – to nie je len miesto, to je i stav duše.
- Niet veľkosti bez obety a každá obeta je kus bolesti.
- Všetko veľké je ťažké. A vo chvíli veľkého utrpenia a veľkej opustenosti spoznáme pravú hodnotu Božej opory³⁰.

Hĺbka zoskupených myšlienok z mnohých publikovaných diel rezonuje rozmer, do akej šírky a rozsahu sa Osvald zamýšľal vo svojej obsahovej línii nad výchovnými a vzdelávacími aspektmi. Mnohých pri ich čítaní zaujme ich myšlienková hodnota, spoločenský, sociálny, pedagogický rozmer a najmä nadčasovosť. Sú odrazom doby, v ktorej žil. Sú žriedlom poučenia. Inšpirujú k duchovnému a duševnému zamysleniu a tvorivému pracovaniu s nimi v neobmedzenom čase a priestore.

Zrnká múdrosti F.R. Osvalda predstavujú *súbor edukačných a sociálnych pravidiel, úvah, poučení a zásad*, určených rodičom, vychovávateľom, učiteľom, katechetom ale aj širšej verejnosti a sú bezhranične aktuálne do dnešných dní.

³⁰ Zoznam skratiek: JKk – Jednota – Katolícky kalendár, KŠ – Katolícka škola, KfŠ – Konfesionálna škola, LJP – Len jedno je potrebné, OK – Od kolísky. Myšlienky bez odkazu na prameň sú prevzaté z expozície k 75. výročiu úmrtia Františka Richarda Osvalda v Oláhovom seminári v Trnave, 2001–2002.

Dielo Osvalda je výrazne humanistické, postavené na vzájomnej kooperácii a tolerancii rodiny, školy, cirkvi, štátu. Výchovno-vzdelávacie a hlboké sociálne názory, aktivity, rady ponúkal v prvom rade rodičom ako kľúčovým činiteľom výchovy. Významnou úlohou a poslaním bolo pre neho vzdelávať rodičov, vychovávateľov, katechétov a učiteľov. Radil im, poučoval o telesnom, duševnom, duchovnom, emocionálnom a sociálnom vývoji dieťaťa. Aký múdry to odkaz pre dnešnú spoločnosť.

Znamenitú pozornosť tak ako Komenský aj Osvald venoval zásadám, metódam výchovy a vzdelávania detí v predškolskom a mladšom školskom veku.

Názory a aktivity Osvalda obsahujú predovšetkým múdroslovné poznatky odporozované zo života ľudu, poznatky nadobudnuté štúdiom kníh a sprístupnené prostredníctvom jednoduchého vyjadrovania zložitých pedagogických myšlienok. Rámec jeho diel je tvorený svojským spôsobom, do ktorého vložil reflexie, ktoré tvoria hlavnú časť jeho obsahovej línie. Výchovno-vzdelávacie a sociálne problémy sú v jeho diele stanovené nadčasovo a všeludsky.

Záver

V príspevku sme viac pozornosti venovali menej známej osobnosti v pedagogickej verejnosti – F.R. Osvaldovi v snahe sprístupniť jeho pedagogické myšlienky a pedagogické aktivity. J.A. Komenský s F.R. Osvaldom zhodne zdôrazňovali, že rozvoj dieťaťa v predškolskom veku a jeho výchova sa nemôže uskutočňovať sama od seba, bez akéhokoľvek zásahu, vedenia zo strany rodičov. Obaja dávali veľký akcent na rodinnú výchovu. Nabádali, povzbudzovali rodičov, aby sa stali múdrymi radcami detí a sprievodcami ich života. Tieto pripomienky J.A. Komenského a F.R. Osvalda na adresu rodičov sa nám zdajú mimoriadne aktuálne aj vo vzťahu k dnešným rodičom a v celom globálnom kontexte predprimárnej edukácie. Mnohí rodičia sa domnievajú, že ich deti majú dostatočný príjem výchovno-vzdelávacích vplyvov prostredníctvom materskej školy, televízie, počítača, mobilu. Veľa rodičov si odvyklo byť intenzívne s deťmi, zaujímať sa o ich detský svet, o ich hry, zážitky, potreby. Svoju výchovnú neprítomnosť a nedostatok vzájomnej blízkosti sa snažia nahrádzať drahými hračkami a rôznymi technickými vymoženosťami. No aj tá najperfektnejšie zariadená detská izba nemusí byť pre dieťa miestom, v ktorom nachádza pocit istoty, bezpečnosti, ľudskej vzájomnosti, miestom, v ktorom nachádza svoj domov. Tieto a mnohé ďalšie postoje súčasných rodičov ku svojim deťom pozorujú pedagogickí zamestnanci materských škôl. Snažme sa v reálnom živote o humanistický prístup k výchove a vzdelávaniu, aby rodiny a školy v intenciách J.A. Komenského myšlienkami sa stali *dielňami ľudskosti*.

Zoznam bibliografických odkazov

- Beňovský J., *K literárno-muzeologickému mysleniu F.R. Osvalda*. In: *Odborný seminár František Richard Osvald*, Trnava: Spolok svätého Vojtecha 2001.
- Gerka M., *Sociálna služba v Cirkvi Soľ zeme*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2007.
- Karšai F., *Jan Amos Komenský a Slovensko*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1970.
- Komenský J.A., *Vševýchova*, Bratislava: Obzor, 1992.
- Komenský J.A., *Všenáprava (Panorthosie) Všeobecné porady o nápravě věci lidských* (časť šestá). Praha: [b. v.], 1950.
- Komenský J.A., *Informatórium školy materskej*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1991.
- Komenský J.A., *Vševýchova*, Bratislava: Obzor, 1992.
- Osvald F.R., *Len jedno je potrebné*, Turčiansky Svätý Martin: Nákladom vydavateľovým, 1881.
- Osvald F.R., *Slovo o kresťanskom domácom vychovávaní*. In: *Dom a škola*. Roč. 3, 1887, č. 1, s. 5–7.
- Osvald F.R., *Slovo o kresťanskom domácom vychovávaní*. In: *Dom a škola*. Roč. 3, 1887, č. 2, s. 33–36.
- Osvald F.R., *Slovo o kresťanskom domácom vychovávaní*. In: *Dom a škola*. Roč. 3, 1887, č. 3, s. 82–83.
- Osvald F.R., *Od kolísky*, Ružomberok: Karol Salva, 1889.
- Osvald F.R., *Čo sú deti?* In: *Jednota – katolícky kalendár*. Cleveland: [b. v.]. Roč. 2, 1897, s. 35–36.
- Osvald F.R., *Učte deti poslúchať z lásky*. In: *Jednota – Katolícky kalendár*. Zostavil Š. Furdek. Cleveland: [b. v.]. Roč. 6, 1901, s. 93–94.
- Osvald F.R. (pseudonym Veritas), *Rodičom*. In: „Katolícke noviny“, Roč. 52, 5. 9. 1901, č. 17, s. 156.
- Osvald F.R., *Len jedno je potrebné*, 2. vydanie, Trnava: Spolok svätého Adalberta (Vojtecha), 1907.
- Podhájecká, m: *Pedagogické názory a aktivity Františka Richarda Osvalda*, Ružomberok: VERBUM, 2010. ISBN 978-80-8084-624-4.
- Pšenák J. (zost.), *Výber z potockých spisov a rečí Jana Amosa Komenského*. Martin: Univerzita Komenského v Bratislave, 1992. ISBN 80-223-0415-8.